
Dr Svetomir BOJANIN
Beograd

Pregledni naučni rad PEDAGOGIJA LX, 2, 2005. UDK: 37.015.3

RAZVOJ I PODSTICANJE LJUDSKE OSEĆAJNOSTI – NEUROPSIHOLOŠKI I PEDAGOŠKI PRISTUP

Profesor dr Svetomir Bojanin, dečji neuropsihijatar i utemeljivač neuropsihološke teorije i prakse u Srbiji, široj pedagoškoj javnosti poznat je i kao autor knjiga Škola kao bolest i Tajna škole. Interesovanje za mentalno-zdravstvene aspekte vaspitno-obrazovnog procesa profesor Bojanin ispoljio je i u radovima o stručnom timu škole i razvojno-psihološkim osnovama učenja matematike. U članku pisanom za ovaj broj Pedagogije profesor Bojanin nastavlja pedagošku liniju svoga rada.

Rezime: *U ovom radu prikazan je razvoj ljudske osećajnosti sa stanovišta neuropsihologije. Ukazuje se na odnos između onih tokova osećajnosti koji su zasnovani na primarnim, prirodnim nagonima čoveka i onih tokova koji su zasnovani na urođenim specifičnim ljudskim potrebama. Posebno se obrađuje problem ljudske intime i njen značaj za ispoljavanje ličnosti, kako tokom razvoja tako i kasnije. Ukazuje se na one činjenice razvoja koje su bitne za svaki psihoterapeutski i pedagoški program koji primenjujemo u radu sa decom.*

Ključne reči: *razvoj ljudske osećajnosti, neuropsihološki pristup, specifične ljudske potrebe, intima.*

Nagonska osnova ljudske osećajnosti

1. Već tokom prve godine života možemo da pratimo dalji razvoj sva tri polazišta ljudske osećajnosti i njene prve pojavne oblike. Sasvim očigledno, novorođenče teži svim svojim silama koje je donelo na svet i svim datim mogućnostima, da opstane u novonastaloj situaciji, u kojoj se rađanjem našlo. Teži da živi.

Opremljeno samo neophodnim refleksnim aktivnostima, izručeno je u naručje majci, njenoj osećajnosti i inteligenciji, koje će nadoknaditi sve ono što priroda daje mladunčetu životinjskog sveta, koje može odmah, sasvim samostalno da opstane i da sledi čopore kojima pripada. Tako se *dete*, od prvih trenutaka svoga dolaska na svet, sasvim različito ponaša, podiže i othranjuje, u poređenju sa *mladunčetom* pacova i šimpanze, sa kojima ga, sa toliko žara, stalno upoređujemo.

Ono, uz zahtev za sigurnosti opstajanja u životu, ispoljava i težnju za udobnošću toga opstajanja, koja može da se u toj sigurnosti zasnjuje. Tu težnju prepoznajemo po svim onim oblicima privrženosti koje će ispoljiti već tokom prve polovine svoje prve godine života.

Nagon za samoodržanjem jeste prva uočena nagonska potreba, a privrženost, prva oblikovana ljudska težnja, koja se tu zasniva.

2. Pre svih mogućih neurofizioloških i neuripsiholoških pretpostavki za čin opažanja prostornih celina i ličnosti drugog, u trećem mesecu života, pojavljuje se homeomorfija ili opažanje ljudskog lika. Pijaže to objašnjava prednošću koju ima ljudski lik u oblasti opažanja i prepoznavanja opažanog.

Dinamičnost pogleda i sa njim udružen izraz mimične muskulature lica majke, praćeni razigranošću njenog osmeha, podstiču dete na radovanje koje ono iskazuje objedinjavanjem i usmeravanjem ka tome liku svega onog čime je ovladalo u tom trenutku i što ume da izvede svojom voljnom aktivnošću. Opažanje lika majke postaje i prvim organizatorom načina postojanja celovitosti bića deteta, prožetog sopstvenom osećajnošću. Valon u tome vidi izraz socijalnog nagona ljudskog bića, a mi ćemo reći da se time tek najavljuje čar drugog i njegovo značenje u čitavom ljudskom životu.

To je istovremeno i doba kada dete otkriva u sebi težnju da bude voljeno i poštovano. Dete koje se doživljava voljenim i »poštovanim« u očuvanju njegove udobnosti, ispoljava, pored privrženosti, i raspoloženje, koje prevazilazi puku privrženost, ne poništavajući je, i otvara biće deteta okruženju čijoj atmosferi njime doprinosi. Privrženost i raspoloženje zasnovani su u pojedincu, kao doživljaj samog pojedinca samim sobom, i otvoreni su prema onom kvalitetu realiteta koji prepoznaju.

Prijatnosti i radovanja samim sobom nastoje, od strane deteta, da se održe što duže, a neprijatnosti neraspoloženja dete bi da prekine što pre, pri čemu izražava negodovanje, ostvarujući i određene, tome prikladne, aktivnosti.

Detete se na tim ranim uzrastima, tokom prve polovine prve godine života, aktivno odnosi prema trajanju određenog doživljaja, čije specifičnosti i smisao još ne razaznaje. Ono se, dakle, odnosi prema kvalitetu vremena što protiče, kao jednom od prvih odrednica realiteta koji prepoznaje i na koji želi da deluje.

3. Treći period u razvoju ličnosti odvija se između 8. i 12. meseca života, kada zažive korteks cingularnih predela (prepoznavanje osećanja), bogatija povezanost između bazalnih jedara (kontrola pokreta), i tercijalna kortikalna polja ili gnostička područja (prepoznavanje kvaliteta prostora, dete otkriva celinu prostora u kome jeste, svet predmeta koji ga sa njim zajedno nastanjuju, sagledava majku kao celinu tela nezavisnu od njegovih potreba, prepoznajući je, sve više, kao ličnost, pravce u prostoru koje, sasvim usmereno sledi pogledom, osluškujе sluhom, i pružanjem ruke, radi dohvatanja opažanog, mogućnost rukovanja predmetima u manipulativnom polju a time i sopstveni stvaralački čin, otkriva čar novog (Pijaže) i prepoznaje kvalitet i prvac usmerene osećajnosti, što sve zajedno čini da se od komunikacije na blizinu, dodirom, grljenjem i privrženošću, prelazi na komunikaciju na daljinu, pogledom, sluhom i rečju).

Detete se time »odlepljuje« od potrebe za neposrednošću pri ostvarivanju svojih kontakata sa stvarima i susreta sa drugima. Ono sada prepoznaje majku kao svoju drugost, kao celinu prostora njene telesnosti, nezavisnu od njegovih želja, udaljenu od njegovih dodira, prepoznaje njeno kretanje i njeno mesto u prostoru, i nju kao ličnost određenih osobina koje ispoljava u kontaktima sa njim.

Sada se »maženja«, druženja s roditeljima i sa drugima iz maternalizovanog sveta, obavljaju razmenom različitih oblika ranih govorenja, nešto kasnije i slušanjem bajki, njihovim preričavanjima, pesmicama, čitanjem slikovnica, razmenom crteža; razgovorima, zajedničkim udruživanjima pažnje radi podele interesantnih doživljaja, zajedničkim gledanjem TV programa, zajedničkim učenjima itd.

Stvara se socijalno polje i otkriva čar slobode, svojstvene ljudskom biću. Ona se ispoljava radošću deteta da bira željeno među stvarima i voljeno među ljudima.

To je doba kada se ljudska osećajnost usmerava ka sasvim određenim, odabranim ciljevima u realitetu, ostvarujući se kao ljubav, čija je osobina to da je uvek usmerena prema nečemu ili prema nekom.

Kontakti na blizinu razvijaju se u svome domenu i dalje, udružujući se sa erotskim oblicima ljubavi čija usmerenja dobijaju svoj jasan cilj i opredeljenje u pubertetnom dobu i adolescenciji.

---

4. Erotska ljubav se osmišljava polnošću, dakle kontaktom na blizinu, te se i dodir i kinestetička aktivnost na blizinu slivaju sa ljudskom polnošću u erotski vid komunikacije. U stvari, sva nagonska ostvarivanja koriste iste puteve ljubavi, od onih na blizinu do onih na daljinu, s tim što kontakti na blizinu ostaju aktuelni i u prvom redu kontakta sa realitetom, u kontekstu polne ljubavi, a, na primer, nivo mišljenja i saznanji procesi, pored toga što mogu da budu u službi erotskih zahteva, svoju suštinu i svrhu ostvaruju u kreativnom činu odrasle ličnosti prema realitetu u celini.

Dok se nagonske težnje za samoodržanjem i za drugim kao činiocem ljudske socijalizacije ostvaruju počevši od neposredne akcije u vremensko-prostornom omeđenju i telom, da bi se kasnije ostvarivali u ravni formalnih operacija, slobodne volje i kreativnog čina, dotle se nagon za reprodukcijom prepoznaje u svojim ranim obrisima tek pošto kontakti na daljinu učine da se ličnost »odlepi« od potrebe za neposrednim kontaktom sa realitetom.

Kontakti na blizinu se obnavljaju i sagledavaju u svom konačnom smislu, buđenjem polnosti, koja se stapa sa tim kožno-mišićnim oblicima komunikacije u jednu celovitu pojavu kojom se izražavaju i ostvaruju erotski sadržaji.

Dok se nagonske potrebe samoodržanja i socijalizacije, u svojim prvim oblicima javljaju neposrednim kontaktom, čulima na blizinu, da bi se na višim nivoima razvoja ličnosti ispoljavale u ravni viših mentalnih sposobnosti i funkcija, dotle nagon za reprodukcijom završava svoj razvoj i osmišljava se tim neposrednim kontaktom na blizinu, tek na kraju svog razvojnog puta, bivajući, na samom početku, sasvim neuobičen, kao puka potreba za dodirima i neposrednom senzomotornom aktivnosti.

U tome suprotnom smeru razvoja ispoljavanja čovekovih nagonskih polazišta i leži zabuna koja vlada i u stručnoj javnosti oko pitanja prirode njegovih nagonskih osnova.

Specifične ljudske urođene potrebe

1. Specifične ljudske urođene potrebe, ili samo urođene potrebe, kako ćemo ih zvati u daljem tekstu, nisu, poput nagonskih snaga, o kojima gore beše reč, zasnovane u okviru pukih, opštih bioloških principa razvoja i održanja živih bića.

Urođene potrebe zasnivaju se samo u ljudskoj prirodi, čije je vrhunsko dostignuće čovekova ličnost, kao pojava života među drugim oblicima postojanja živih bića. Ove potrebe bitno su određene kvaliteta same ličnosti i ne podležu jednoobraznosti biološkog tipa u okviru svojih ispoljavanja.

Njih »mami« realitet pristupačan ljudskom opažanju i čovekovom kreativnom odnosu prema njemu. One, kako to neko reče, čoveka »vuku« u život.

Od ostvarivanja tih potreba čovek uvek može da odustane, nasuprot nagonskim snagama koje ga »guraju« u život i koje ne mogu da se zaobiđu.

Nagonskim snagama život se održava i opstaje, a ovim, urođenim potrebama, daje se smisao čovekovom životu i usavršava sam »kvalitet življenja«, kako bi se to danas reklo. Urođene potrebe su, u stvari, one kojima se obavlja proces oljuđenja ili hominizacije čoveka tokom njegovog razvoja, podređujući nagonske težnje čovekovoj slobodnoj volji, oblikujući time njihova ispoljavanja shodno životnom projektu svakog od nas.

Smisao razvojnog procesa čoveka jeste u tome da oslobodi autentičnu ljudsku prirodu iz zarobljenosti u refleksne prisile i službu pukim nagonskim zahtevima.

Ljudska sloboda se ne ostvaruje razuzdanim ispoljavanjem nagonskih potreba, već korišćenjem tih potreba u kontekstu urođene, autentične ljudske prirode.

Urođene ljudske potrebe zasnovane su u samom čovekovom biću i njih čine: govor, stvaralačke potrebe, etičnost i estetičnost, koja prožima ljudska opažanja, stvarnost i ljudska delovanja.

Svaka od ovih potreba zasniva se u određenim nervno-psihičkim strukturama i osetljiva je na uslove realiteta prema kojima su i ličnost u razvoju kao i svaka zrela ličnost, primarno otvoreni, shodno samoj prirodi ljudskog bića.

2. Već prva opažanja čulima na blizinu bivaju praćena određenim vrednovanjem, kao prijatna ili neprijatna. Sama privrženost prevazilazi puko opažanje i podešava ljudsko ponašanje prema vrednovanju koje prati opažaj, što je udruženo sa njim, a što mu ne pripada, ni po strukturi, ni po funkciji.

Kada se tome pridodaju čula na daljinu, uz razvijena gnostička kortikalna područja, kojima se opažaj prepoznaje kao pojava za sebe i kao određeni kvalitet realiteta za subjekt koji opaža, ostvaruju se i prva estetska vrednovanja. Ona prožimaju prepoznato i vrednuju ga u kontekstu pobuđivanja mogućih motivacija za izvođenje neke neposredne akcije ili za neki vid ponašanja.

Prepoznavanjem sopstvene ljubavi prema drugom, pobuđuje se čitav splet motivacija za udruživanjem pažnje sa tim drugim, u svim ravnima razvijenosti ličnosti i njenih sposobnosti. Počće se od ranih udruživanja pažnje sa drugim do upućivanja prvih reči, osluškivanja prvih odgovora, čime se ostvaruje govor i govorna komunikacija kao mogućnost kreativnog ispoljavanja i delovanja na drugog i na realitet uopšte.

Kao što mogućnosti šarolikog okruženja, koje čula i emocionalne potrebe deteta u razvoju mogu da prepoznaju i prate, podstiču razvoj estetskih potreba i sposobnost estetskog vrednovanja deteta, tako i raznovrsnost verbalnih oblika i mogućnosti komunikacije najrazličitijih sadržaja sa detetom, putem govora i razgovora, razvijaju njegove govorne sposobnosti.

Već sasvim rano, tokom prvih meseci života deteta, zatičemo ga kako se ono, u snu, osmehuje. Prema narodnom predanju, kome je ova pojava poznata, kaže se da se to dete osmehuje anđelima. Međutim, tokom poslednje četvrtine te iste prve godine života, ono se, ponekad, budi iz sna uplašeno, uplakano i tek u okviru nežnosti majke koja ga smiruje, dolazi k sebi i može ponovo da zaspi. To znači da dete već tako rano, doživljava da je vredno neke pohvale, nagrade ili nekog uskraćenja, neke »pravde« ili neke »nepravde« i o tome, kao i svaki drugi snevač, »raspravlja« samo sa sobom i samo sebi »presuđuje«. Po tome sudimo da se pitanje krivice, problem moralnosti sopstvenih ponašanja, javlja kao čovekov problem sasvim rano i od tih prvih dana života, prati ga kroz ceo život.

3. Pitanje ispravnosti načina kojim živimo, jeste jedno od prvih pitanja uopšte koje čovek postavlja sebi, što vidimo već i tokom filogenetskog razvoja ljudi, od najranijih koncepata na kojima se zasnivaju magijski obredi i rane religije, pa sve do našeg doba, kada se moralnost pokušava negirati, proglašavanjem da je to samo namet ljudskoj prirodi, koga bi bilo zgodno da se već jednom otarasimo – ideja devetnaestovekovne provincije u Ničeovom autorstvu.

U odnosu na to pitanje nema smirenih odgovora. Ono se postavlja uvek, i u ravni istorije i u ravni naših ličnih biografija i stavova, oštro i isključivo. Ono je, u stvari, bitno za svaku pojedinačnu koncepciju sveta i života na kojoj želimo da zasnujemo sopstveno postojanje. U tome je smisao svih verovanja i uverenja, bez kojih nema oljuđenog, hominizovanog postojanja i opstajanja u vremenu.

Kao i estetika i razvoj govora i moralnost se pobuđuje i grana neprestanim odnosom ličnosti u razvoju (kao i one u zrelosti), sa neposrednim realitetom stvari, živih bića i ljudskog zajedništva, prema kojima smo kao ljudi otvoreni i odakle nam dolaze »pozivi«, u vidu stalno postavljenih problema koji zahtevaju naš moralni sud i očekuju naš moralni čin.

4. Isto tako, kao što osećajnost prati i vrednuje opažanje, dešava se i to da osećajnost, povremeno, svojom procenom realiteta, otvara nove pravce opažanja. Čas se opažanjem ostvaruju novi mogući pravci osećajnosti, čas opet osećajnost usmerava pažnju prema svom primarnom nahođenju.

Tako se opažanja i osećanja razvijaju udruženo, te se, uzajamno prožimajući i podstičući, uporedo granaju i istančavaju, u svojim krajnjim ishodima, bivajući osnovom, najvišim oblicima ljudskog saznavanja.

Već i sam čin opažanja u sebi sadrži i određeni stepen saznavanja. Čin saznavanja pokreće ljudsku težnju za stvaralačkim ostvarenjima u realitetu, koji svojim tajnama prosto:

- budi u čoveku radoznalost i motiv za istraživanjem,
- pokreće potrebu za stvaralačkom izgradnjom određenih novina kojima će ga naseliti i učiniti sebi ugodnijim boravištem,

-
- učitava estetske vrednosti u njegove oblike, gradi nove estetske vrednosti okružujući se njima, u kontekstu istih potreba,
  - čistoti odnosa između zakonitosti koja vlada u realitetu, dodaje svoju, čime čas oplemenjuje ono što čovek, kao biće po sebi, doživljava surovost, čas opet sledi tu surovost, pod navalom svojih nemoći da razume tajne koje okružuju njegovo postojanje.

Realitet i čovek kao da se time nadopunjuju, iako se akcija koja teži promenama još uvek odvija samo jednosmerno, polazeći od čovekovog delovanja. Pri tome se čovek lomi između toga da li da se sasvim oda nasilju nad njim ili da osluškuje pravce na kojima se taj realitet, čiji je i sam deo, zasniva, odgonetajući ga, da bi sa njim uspostavio ravnotežu.

Putevi ljudske osećajnosti

1. Čin zadovoljavanja nagonске potrebe jeste to – zadovoljenje nagonске potrebe. Međutim, odlaganjem zadovoljenja nagonске potrebe, kao i odlaganjem zadovoljenja urođenih ljudskih htenja, javlja se težnja za tim zadovoljenjem. Ona je, obično, postavljena lučno, između ljudskih potreba i njegovih mogućnosti, sa jedne strane, i izvorišta nagonskih zadovoljenja ili zadovoljenja urođenih ljudskih potreba, koji se nalaze izvan tela, izvan granica ljudske ličnosti, u pukom realitetu sveta i drugih, s druge strane.

Težnje su supstrat ljudske osećajnosti i one su, od samih početaka, most između ljudskog bića i realiteta, »tumačeći« ih jedno drugom. Prvi mostovi osećajnosti koji se uspostavljaju između ljudskog bića i realiteta, grade se dodirom, kinestetičkim aktivnostima i pogledom, pri čemu dodir i kretanje ekstremitetima već ima određena, nešto jasnija iskustva (i sećanja na njih, donesena iz intrauterinog sveta), a pogled ih tek uspostavlja tokom tih prvih meseci novorođenačkog doba.

Prve osmišljene razmene pogleda između deteta i drugih događaju se već od trećeg meseca života deteta, kada ono biva očarano likom majke, kome se predaje svim svojim bićem. Pogled, izraz lica i vedrina osmeha lika majke, koja se sagledava kao ličnost sveta izvan njegovih mogućnosti kontrole, podstiču stanja vedrine i radosti u samom detetu. Ono, još ne razaznajući drugog kao pojavu sveta, tu vedrinu doživljava kao ushićenje samim sobom, ili ako je iz lika majke iščitalo odsutnost, čak i tugu ili gnev, onda se doživljava ništavnim u samom u sebi.

Ti prvi doživljaji spoljnog sveta, udruženi sa onim ranim, intrauterinim doživljajima ranih dodira ploda i zida materice, ranih vestibularnih zadovoljenja, prikladnih kinestetičkih iskustava i doživljavanja ujednačenih, smirujućih ritmova aorte, pored koje dozreva plod u svom intrauterinom svetu, grade najdublje slojeve ljudske intime, koja ostaje zauvek nedodirljiva, bivajući određeni meta-

---

centar naše emocionalne ravnoteže i precipitajući činilac svih srodnih draži i doživljaja što nailaze u svet naše intime uopšte, tokom čitavog razvojnog doba, pa i kasnije.

2. U sledećem segmentu razvoja posle ostvarene vizuomotorne kontrole, kada u našim odnosima sa svetom dobijaju primat čula na daljinu i govor, otkriva se objektivni realitet i naša drugost u njemu, koja daje tome realitetu osećajnu vrednost. To je sledeći sloj ljudske intime, u kome se gradi prvo čovekovo intersubjektivno polje, kao polazište procesa socijalizacije koji se na njemu zasnivaju.

Njime se gradi sledeći sloj intime, nešto pristupačniji prisećanjima, kojim se naznačuje granica između naše subjektivnosti, koja se čuva, i realiteta naspram nas, sa svim svojim neobuzdanostima i izvoristima mogućih zadovoljenja i naših nagonskih potreba kao i urođenih, čisto ljudskih htenja.

To je vreme kada se, postepeno, prepoznamo kao jedno sasvim određeno JA, naspram uvek jednog, sasvim određenog TI, te naše večite drugosti prema kojoj se određujemo i putem koje prepoznamo i sebe samog.

3. Tokom te prve tri godine života prepoznamo u detetu one osobine kojima čovek ostvaruje svoje postojanje.

Motiv za napor, koji se ispoljava stalnim trudom deteta da ovlada novim mogućnostima pokreta, koje se najavljuju time što dozrele nervne strukture, nosioce tih novih mogućnosti, čine sve slabijim otpore njegovim kretnjama, kojima se ono »igra«, uvek istražujući njihove krajne spretnosti.

Te krajnje spretnosti dete postepeno otkriva, uvežbava, doseže do njihovih međa, da bi nastavilo i dalje svoja istraživanja, koja mi prepoznamo kao igru, i tako svladalo svaki segment aktivnosti psihomotorike, uz stalni trud i napor.

Isto se ponavlja i pri otkrivanju radnje govorenja, koja se pretvara u komunikativni govor, i kasnije kad otkrije čar logičkog mišljenja, kada i samo uvodi zakonitosti u svoje igre i kada je najviše zainteresovano za logičke konstrukte svih vrsta, pa i za igre koje se zasnivaju na matematičkim shemama.

I tu negde, tokom prvih godina pohađanja škole, gubi se taj urođeni motiv za napor, kada je u pitanju učenje školskog gradiva, ali se nastavlja trud deteta za učenje čitavog niza složenih novina (igre, šah, sportske veštine), po istim programima prirodnog zova odrastanja koji deca osluškuju i prepoznaju uvek na neki svoj način, kome se prva odazvala Marija Montessori, svakako, opet, na svoj neki način.

Novousvojena veština ili znanja postaju dominantnim motivom aktivnosti deteta, za neko vreme, kojima se to novousvojeno koristi, njime bi dete da se beskrajno igra, raduje, pretvara u instrumente kojima otkrivaju nove granice,

---

a ovo biva opet novim podsticajem za istraživanje novih mogućnosti i instrumentom dosezanja tih novih mogućnosti.

Naslućivanje uspeha, koje sama priroda nudi dogradnjom struktura koje su podloga mogućoj sposobnosti, i naslućivanje radovanja uspehom koji je uvek izvestan, pokreće motiv za napor, čija je najveća nagrada koju dete doživljava, sama ta osvojena veština ili znanje koje se steklo tim uložnim naporom, kome se ono raduje beskrajno.

Raduje mu se, ukoliko mu mi, odrasli, omogućimo da razvija motiv za napor i da se raduje, ukoliko mu dozvolimo da mu se raduje dovoljno dugo.

Čovek se ostvaruje kao biće odnosa, koji se obavlja putevima ljubavi, a ostvaruje ljudskom osećajnošću i sazajnim činom. Sve počinje od dodira i kinestezije, dograđuje se čulima na daljinu i govorenjem, potom govorom i razgovorom, iskazanom mišlju, stavovima i ostvarenim ponašanjima u socijalnom polju, i služi ostvarivanju težnji, bez obzira na to sa kojih polazišta dolaze i kojim pravcima smeraju.

Osnovna poluga jeste sam pokret, kojim struje informacije u biće deteta o tom koliko je svet pristupačan njegovim mogućnostima rukovanja stvarima, od nivoa građenja – rušenja, slaganja – rasturanja (8–12. mesec života), do složenijih ostvarenja grafomornim izrazom, veštinama tela u prostoru, odlaženja – dolaženja, putovanja obrnutim smerom, od deteta u svet, u kome se on ostvaruje svojom ličnošću. Dete je uvek nova pojava u datom okruženju, koju ono uvek može da prihvata ili ne. U tom sučeljavanju načina deteta i načina sveta ostvaruje se proces smeštanja deteta u svet, čime ono, već samim tim činom smeštanja, postaje činiocem sveta.

Dok se težnja za pukom dobrobiti očituje privrženošću, nivo i kvalitet prihvaćenosti deteta od strane sveta, tokom uspostavljanja njegovog odnosa sa svetom, iščitavamo iz pukog raspoloženja deteta. I privrženost i raspoloženje, neusmerene ni prema čemu, ni prema kome pojedinačno, izražavaju samo doživljaj dobrobiti, zasnovane u dubini intime deteta koje ih ispoljava.

Čovek se samosagledava kao biće slobode, od onoga trenutka kada otkrije čar odgovornosti koja pobuđuje volju da se ispuni obećano, da se ostvari zamišljeno, i da se samosavлада destruktivno u odnosu na samoizabrani životni projekat.

Svaki navedeni zahtev može da se ostvari samo privoljevanjem svake nagonske potrebe, koja nema druge sposobnosti u sebi osim da ostvari puko zadovoljenje i da se time umiri. Dete, kasnije i zrela ličnost, mora da se svojom voljom angažuje da se taj zahtev nagona prevaziđe, te da se ostvari određeni kreativni čin, bilo kog modaliteta. Razvojni tok i vaspitni proces nastoje da obezbede motiv za volju i snagu kojom će ličnost uvek moći da se ponese odgovorno prema estetskim i etičkim vrednostima, kao vitalnim potrebama ljudske prirode. To

---

je put oslobađanja ljudske prirode od skučenosti refleksne poslušnosti u funkciji smirivanja nagonskih potreba.

Dete postaje odgovorno za svaku novu naučenu aktivnost kojom je ovladalo. Nastoji da koristi naučeno, što ga čini gordim i značajnim za sebe samog. Tako to biva od ovladavanja hodom, govorenja i govora, kasnije, prepričavanja, recitovanja, prihvatanja zakonomernosti u društvenim igrama i sportu, da bi, u finalnoj fazi razvoja, u adolescenciji, čovek već posedovao sopstvene životne projekte.

Sopstvenim životnim projektom, svako od nas na svoj način, teži, po samoj prirodi stvari, da prevaziđe puka nagoniska htenja, osmišljavajući ih urođenim ljudskim potrebama u ravni estetskih i etičkih vrednosti i kreativnim načinom sopstvenog življenja.

Unutrašnje i spoljašnje

1. Zahvaljujući savremenoj razvojnoj neuropsihologiji, danas možemo da pretpostavimo, sa dovoljno sigurnosti, moguća doživljavanja sebe i sveta, iz jedne faze razvoja u drugu, tokom čitavog razvojnog doba ličnosti.

Prvu celinu događanja čine već opisani mogući doživljaji ploda tokom poslednjih meseci trudnoće, kojima se pridružuju i oni iz prva tri meseca postpartalnog života, dakle događanja iz doba u kome je dete u stanju da prepozna prijatnosti ili neprijatnosti što prate opažanja koja su mu dostupna.

Ta opažanja prožeta prvim obrisima osećajnosti, čine prve manifestacije doživljenog postojanja koje su dostupne prepoznavanju. Doživljaj postojanja u to vreme traje onoliko dugo koliko traje i splet draži što pritiču istovremeno i prestaje prestankom njihovog priliva. Dete na tim uzrastima nema mogućnosti za prepoznavanje prostora određenja prispelih draži i njihovih značenja.

Jedino mogući doživljaj postojanja u to vreme jeste doživljaj trajanja draži što pristižu, što se pregrupišu, nestaju i onda se opet javljaju, čineći time ranu dinamiku prve faze ljudskog života.

2. Druga celina događanja ili mogućih doživljavanja sopstvenog postojanja nastaje pojavom homeomorfije ili prepoznavanja ljudskog lika.

Lik majke, koji će ono da prepozna tokom trećeg meseca života u kontekstu prednosti ljudskog lika za čovekova opažanja uopšte, otkriva mu obrise jednog novog sveta u kome se ono našlo i koji, u njemu, pobuđuje radovanje. Ozareno tim likom, u tom činu radovanja, objedinjavanjem svih aktivnosti kojima je do tada ovladalo, prvi put doživi celovitost svoga postojanja koja traje dok se odvija ta aktivnost.

Dete se, pri tom, sagledava kao postojanje omeđeno u vremenu i uporedinačeno u sebi samome. Izdvaja se njegov doživljaj postojanja iz biološke

---

rasplinutosti okeanskog tipa, u sasvim upojedinačen doživljaj ljudske egzistencije određene tim ljudskim likom. Dete nije određeno potrebom za hranom ili za čulnom udobnosti, nego se u njemu budi jedan sasvim novi vid potrebe, potreba za drugim, kao jedino mogućim izvorom ozarenja tog upojedinačenog ljudskog postojanja.

Paralelno sa sumacijom doživljaja zasnovanih, pored ostalog, i na ovom novom tipu motivacija, razvija se i pokret do ravni vizuomotorne kontrole, potom do ustanovljavanja manipulativnog polja, što sve podstiče dogradnju gnostičkih predela, predela cingularnog girusa i frontalnih oblasti, čime se omogućava jedan znatno bogatiji uvid u realitet i sve bogatiji kreativni odnos prema njemu.

Shodno tome, dete otkriva prostor kao celinu i predmete u njemu, sa svim polisenzornim dražima koje se u njemu integrišu, koje iz njega proizilaze ili koje se u njemu razlažu i dele. Ovladava manipulativnim aktivnostima, hodom i rečima, opažajima i sopstvenim doživljajima; gradi polje pojmova koje koristi razvijajući govor i ostvarujući nove oblike komunikacije sa okruženjem; upamćuje nove oblike, kreira nove vidove odnosa između predmeta, kombinuje novouočene činjenice, dopunjava realitet svojim delovanjem.

Krajem prve polovine druge godine života dograđuju se i neuronske niti koje povezuju talamus sa korteksom, što omogućava detetu da opaža, doživljava i prepoznaje sebe kao celovitost postojanja u prostoru, izdvojenu i posebnu od svih drugih stvari i bića u okruženju. Taj doživljaj se zasniva kako u ravni opažanja tela i odnosa u prostoru, tako i u ravni predstava, pojmova i budućih misaonih procesa i rasuđivanja.

Tako možemo reći da dete, krajem prve polovine druge godine života stiče mogućnosti da se samosagledava u svojim međama, određeno sopstvenim telom u svom postojanju i sopstvenim odnosom sa drugim, koje samo prepoznaje kao granicu koja postoji između onoga što je u njemu samome i onoga što se odvija u okruženju kome teži, nastojeći da se u njemu ispolji na najbolji mogući način. Time počinje jedan novi oblik čovekovog života u svetu, određen onim što čini njegovo unutra, granice njegovih mogućnosti i čin ispoljavanja ličnosti u sopstvenom okruženju, koje je bitan izvor njegovih motivacija zasnovanih na urođenim ljudskim potrebama koje donosi sobom na svet.

Drugi sloj doživljavanja sebe samog odvija se od prepoznavanja lika majke i određenja sopstvene egzistencije vremenom trajanja draži koje pristižu, do razvoja gnostičkih, cingularnih i frontalnih kortikalnih predela i razvoja koordinacije pokreta, prepoznavanja prostornih određenja sebe sama i sveta i mogućnosti usmeravanja sopstvene osećajnosti ka željenom od stvari i voljenom među ljudima. Tu počinju i prvi koraci ljudske slobode u odabiranju onih činilaca realiteta koji su zasnovani u pukoj subjektivnosti ličnosti koja odabire. Sloboda omogućava da se sopstvene motivacije zasnuju u čovekovom unutra, iza »zave-

---

sa« čovekovih granica prema realitetu, a ispoljavanje sopstvenih misli, težnji i sposobnosti, ostvari po njegovom sopstvenom nahođenju.

Ovde ćemo da parafraziramo stavove Bašelara, koji nam je pomogao da na ovaj način rasvetlimo razvoj ljudske osećajnosti i naš, ljudski odnos prema realitetu. Bašelar, filozof fenomenološkog smera, ukazuje na čovekovo unutra, u kome naslućujemo dubine njegove intime i njegove tajanstvenosti i na njegovo spolja, njegovu otvorenost ka svetu, i primećuje da je čovek često na tek odškrinutim vratima između toga dvoga, te ne znamo uvek da li se on to vraća sebi samom ili izlazi nekud, težeći ka svetu.

3. Treći sloj se ostvaruje od toga trenutka kada se završava odnos deteta prema realitetu u ravni senzomotornih aktivnosti, a počinje buđenje predstavno nivoa i mogućnost psihomotornog odnosa prema svetu. Motiv više nije puki opažaj nego predstava, pomisao, čin rasuđivanja, čime se dosežu sasvim novi nivoi realiteta i ostvaruju sasvim novi doživljaji sebe samog i sebe u svetu koji se prepoznaje u njegovim sve bogatijim oblicima.

Posle iskustava koja se stižu u odnosima sa svojom drugosti tokom čitavih godinu dana života, tamo negde sredinom ili krajem treće godine, dete otkriva u sebi sasvim jasan doživljaj da je ono jedno celovito i samosvesno JA, sa svojim odnosom i mestom u porodici, sa svojim imenom, sa svojim osobinama i željama i voljenjima različitih stvari i ljudi iz okruženja. Samim tim dete jasno doživljava i ono večito TI, koje je uvek već tu kad se mi sami osvestimo da jesmo i ko smo i čiji smo i koje je naše i ko je naš. Dete sve jasnije prepoznaje ono što ostaje u njemu samome, što je neiskazivo, nesaopštivo kao svoje temeljno polazno raspoloženje i potreba i ono što želi ili ne želi da ispolji, obrazlažući to složenostu odnosa sa realnošću.

Ovaj treći sloj završava negde tokom 5/6. godine života, kada dete, otkrivajući grupu vršnjaka, bitno usavrši tokove sopstvene osećajnosti, što ga čini spremnim za sledeću fazu razvoja.

4. Četvrti sloj obuhvata vreme razvoja dominacije hemisfera i pojavu konkretnih logičkih operacija, koje se postavljaju između ličnosti i njenog opažanja sveta o kome sudi. Logičke operacije umnogome određuju nivo »odškrinutosti« između čovekovog unutra i spolja, za svakog pojedinog između nas.

Peti sloj doživljaja koji se gomila na polupropusnoj membrani naših rasuđivanja i vrednovanja, kojima određujemo ono što ide u skrivnice naše intime i ono što ostaje za razmenu sa drugima, bojeći naša ospoljenja, čini adolescentno doba. Od toga doba, i kasnije, srećemo se sa iskazima koji pripadaju sledećem tipu doživljavanja i odnosa sa drugima:

- Govorio je iz dubine svoje duše.
- Iz čistog ti srca to kažem.

- To je moja najdublja tajna.

- To je tako duboko u meni.

Tako duboko, da u to ne treba dirati, ne treba pokretati dubinu mira u meni kao pojedincu, čiji je to garant. Uvek ima to nešto o čemu se nikad ne razgovara ni sa najbližim prijateljem, ni sam sa sobom, nešto što je moja intima u koju se skrivam kao u zbeg pred nerazumevanjem sveta ili pred nemoći da nešto razumem i da prevazidem.

Naše unutra, uvek čini naša intima, koja ne pripada ni jednoj drugosti ni jednom kolektivitetu, ukoliko sami ne odlučimo da neke njene sadržaje poverimo na čuvanje drugima.

Kako se usložnjavaju, tokom razvoja, sposobnosti ličnosti, kako se ostvaruju bogatiji uvidi u realitet sveta i drugost naspram nas, tako se intima ličnosti produbljuje. Mogući izbori pri ostvarivanju ispoljenja bivaju sve precizniji, a odnosi među ljudima složeniji. Tako se danas pitanje razumevanja među ljudima javlja centralnim problemom života u zajednici, bez koga nema oljuđenog življenja.

Ovaj stav bitan je kako za rad na polju psihoterapijskih aktivnosti, tako i na polju vaspitanja i obrazovanja i to kako tokom razvojnog procesa, tako i pri tretmanu odraslih.

Dete koje stupa u školske prostore, kao i naš pacijent koji prihvata psihoterapijski tretman, uvek je na odškrinutim vratima, spremno da se vrati k sebi ili da nam pođe u susret, što od svakog stručnjaka u ovim oblastima zahteva trud oko razumevanja ličnosti u datom trenutku, i odbacivanje svih sistemskih, nadi-individualnih, frontalnih pristupa i postavki.

Putevi podsticanja razvoja ličnosti

Svaka aktivnost na polju pomaganja i podsticanja razvoja ličnosti mora da se zasniva na nekoliko osnovnih zakonomernosti koje su danas poznate savremenoj naučnoj misli u ovom polju. Ukoliko se te zakonomernosti ne poštuju, razvoj ličnosti može da bude usporen ili pomeren iz njegovog prirodnog toka. O njima smo govorili u iznesenom tekstu kao o pojavama. Sada ćemo ih pominjati u kontekstu mogućih smernica za neposredni rad, kako na polju psihoterapije tako i u oblasti pedagoških aktivnosti.

1. Dete je motivisano za napor saznavanja i rešavanja problema koji su dostupni njegovom razumevanju i njegovim sposobnostima. Ono je motivisano za taj napor naslućivanjem uspeha u njegovom rešavanju. To nas upućuje na činjenicu, da zadaci koje stavljamo pred dete moraju uvek da budu odmereni prema:

- očekivanom nivou razvoja struktura,
- nivou ovladanosti veštinama iz prethodne faze razvoja,

-
- nivou zaživelih motiva urođenih ljudskih potreba,
  - nivou usvojenih iskustava u prethodnim razvojnim fazama.

Stavljanje deteta pred serije težih zadataka od onoga »za šta je doraslo i za šta je motivisano«, da parafraziramo Komenskog, poništava motiv za napor na tom pravcu njegovih angažovanja.

Isto tako, dete bez postupnog izlaganja određenim problemima niti otkriva svoje sposobnosti, niti ih uvežbava. Tako se onda uspostavljaju određeni oblici »prezaštićenog deteta« koje trpi i u sasvim prikladnim okolnostima za njegov mentalni razvoj, zbog nediferenciranosti doživljavanja svoje egzistencijalne situacije i neprepoznavanja problema koje ona nosi u sebi, kao i bez mogućnosti ostvarivanja prikladnih rešenja ili odgovora koji se od njega očekuju.

Motiv za napor učenja, koji primećujemo tokom razvoja aktivnosti senzomotorike, govora i psihomotorike, treba u tim ranim razdobljima razvoja pratiti i podsticati, a kasnije, naročito u vreme prvih logičkih operacija, dete treba voditi, poštujući uvek prirodne zakonomernosti koje tu deluju.

Konačno, moramo jednom da shvatimo, da svaki pedagoški rad, svojim zahtevima, bilo u odnosu na telo deteta i njegovu pripremu za bavljenje sportom, bilo za mentalni sklop deteta i njegovo bavljenje umnim aktivnostima, utiče primarno na razvoj osnovnih struktura tela i osnovnih struktura mentalnih funkcija i saznanjnih procesa, a potom na ostvarivanje korisnih veština i znanja.

Svako prekomerno doziranje zadataka, može da bude kobno po razvoj ne samo funkcija i volje za aktivnosti za koje ih pripremamo, nego i za same strukture, nosioce tih aktivnosti.

Svaka zadata aktivnost čiji smisao i čije izvođenje dete ne razume obeshrabruje, zadatak za rešavanje pred kojim se ono doživljava bespomoćno, može bitno da omete razvoj ličnosti u tom smeru aktivnosti, pa i šire. Setimo se samo kako prolazi sluh kod ljudi u brodogradilištima ako ne koriste tampone za uši zbog prekomerne siline slušnih draži koje neuronske strukture nisu u stanju da obrade.

2. Dete je uvek obradovano novim veštinama i znanjima kojima je ovladalo i koje je usvojilo, i samo bi se njima bavilo neko vreme, njima opaža nove modalitete realiteta i daje odgovore na njih svim raspoloživim aktivnostima, koje uklapa u svoj arsenal mogućnosti kreativnog delovanja. Time se, u stvari, obavljaju procesi asimilacije i akomodacije, od pukih aktivnosti senzomotorike do misaonih aktivnosti, u svim nivoima razumevanja tih sadržaja i ispoljavanja odgovora na njih.

Novouočene sposobnosti deteta ne trpe zloupotrebu, zahtev da se stalno proveravaju, niti trpe zanemarivanje, zaobilaženje, izlaganje poštediti, da se dete ne bi zamaralo.

Novoopazane mogućnosti zahtevaju da se obavljaju. Dete, obično, u datom realitetu nalazi zadatke koje će njima da rešava. Ukoliko se to ne dešava u određenoj životnoj situaciji deteta, onda mu treba omogućiti korišćenje očekivanih ili već ispoljenih novih sposobnosti određenim didaktičkim materijalom ili zadacima koji će da ga zainteresuju i motivišu za napor dosezanja »tajne« koju kriju.

Pri tome se uvek mora insistirati na tome da se fantazmatični svet deteta svodi na činjeničnost pokreta, predmeta, manipulativne aktivnosti, konkretnog logičkog mišljenja, sve do pojave formalnih operacija.

U ravni formalnih operacija, podloga rešavanja svih problema mora uvek da se svodi na činjeničnost realiteta, jer činjeničnost realiteta sadrži u sebi i sve istinitosti sveta i sve njegove zakonomernosti u datoj seriji pojava i misaonih funkcija koje su u procesu datog dijaloškog odnosa. Samo autentični odnos sa autentičnim realitetom uvodi fantazmatični svet u zakonomernosti istinitog, u okviru kojeg se odvija ljudski život.

3. Svaki sloj iskustava ličnosti usložen u ljudskoj intimi, čini određenu celinu, koja, za sledeći razvojni segment, postaje sadržaj njenog unutra, a odnosi sa okruženjem i istraživanja u tom novom segmentu razvoja bivaju njeno ispoljenje, zasnovano na stečenim iskustvima. Potom, iskustva toga ispoljenja, utanjaju u intimu ličnosti, da bi novi način odnosa osobe sa realitetom bio njenim novim ispoljenjem, i tako redom.

Rubom svake celine iskustava, pojavom novih načina odnosa prema svetu, koji i grade te rubove, čovek čuva svoju intimu od svakog neželjenog nartaja bilo koje drugosti, kao tajnu sopstvenog života.

Što je život slojevitiji, to je i intima čoveka dublja i manje prozirna. On se nerado i sam nad nju nadnosi, osim kada se događaju vitalne prekretnice i prelomni susreti. Te prekretnice i prelomi i jesu vitalni i presudni po tome što nas navode da donosimo odluke i izbore koji nas određuju kao ljude pred drugima i kao časne pred samim sobom.

Tu, u intimu, slivaju se sve naše, svesno definisane i proosećane, a ne iskazane: misli i pomisli, naši doživljaji poraza, kojih bismo da se nikad ne prisetimo, naše slutnje, slabosti, strahovi, strepnje, kojih bismo tako rado da se otarasimo, osnove naše hrabrosti, polazišta u rizike, slutnje na mogućnost vrline da je ostvarimo, tu su i naša prikriivena očekivanja određenih dobiti, za koje smo sigurni da smo ih zaslužili, čitav jedan naš ostvareni i neostvareni, čak neostvarljivi svet, bez koga ne bismo bili ono što jesmo i bez koga se ne bismo mogli ni očekivati u budućnosti da budemo ono što ćemo biti.

Budućnost nikako ne može da nas zaobiđe, bez obzira na to kada došla i pod kojim uslovima došla. Utemeljeni u sve te moćvare i vrline u nama samima,

---

uvek smo tajanstveni pred drugim i za svakog drugoga sa kim se sretnemo u dijaloškom odnosu.

4. Intima dozreva u svojoj samostalnosti, optočenoj tajanstvenošću za druge, uz stalni priliv iskustava o slobodnim izborima ličnosti u razvoju, koji se zasnivaju na dinamici događanja u njoj samoj.

Svaki zatvoren krug ujednačavanja: sposobnosti deteta za prijem određenih draži koje pritiču i njihove obrade, zahteva da se pojavi kao ravnopravni činilac u našim susretanjima tokom detinjstva, kao što će se to očekivati od odrasle osobe.

Od vremena završavanja drugog sloja iskustava, krajem prve polovine druge godine života, dete se postavlja sasvim ravnopravno sa drugim, u ravni svoga razumevanja sveta, bez obzira na uzrast. Ono postaje, u delu aktivnosti kojima je ovladalo, samostalni, samosvojni »modul« postojanja i ponašanja, što od nas zahteva da se prema njemu tako i postavimo.

To upućuje i nas odrasle, koji pratimo njegov razvoj, koji želimo da ga postičemo da rešava probleme hoda, razgovaranja, odnosa među predmetima, da ostvaruje prva prava druženja uz nas, dok radimo neke poslove koje bi ono da posmatra i da u njima učestvuje makar samo tom zajedničkom pažnjom, nekim dohvatanjem nečega, dodavanjem, pridržavanjem. Sa tim prvim druženjima, »druženja radom«, otkrivamo detetu prve obrise zajednice, koji će u njemu i ostati okosnicom za sva zajedništva koja nailaze.

Bitno je doživljavati sopstveno postojanje uvek i nekom realitetu vremensko-prostornih odnosa i toplini zajedništva sa drugim. Kada dete, uzrastom, preraste ove oblike »druženja radom« i razvije sve različitija interesovanja, otkriva nove grupne aktivnosti, u sportu i sekcijama u školi, odnosi u porodici razvijaju se u krugu uzajamnih porodičnih obaveza i udruživanja interesovanja prema novim temama.

5. Svaki susret sa drugim tokom detinjstva zasniva se na modelu zajedničke pažnje, ili udruživanjem pažnje na nešto zajedničko, pri čemu delimo utisak koji smo oboje u tome susretu doživeli tim udruživanjem i tim opažanjem.

To se ponavlja i na uzrastima do tri godine i na onim od sedam ili od 15 godina, pri čemu su različiti samo obim i kvalitet puteva komunikacije, primere-ni mogućnostima oba subjekta u kontaktu.

I u ravni odraslog i u ravni deteta, pri ovom kontaktu, ima toliko toga da se stavi u zagradu, i da se, za tren, pomeri u stranu, da ne ometa komunikaciju koja se odvija. To se odnosi, naročito, na odrasle, koji to obavljaju sami sa sobom, kao i na decu, kojima odrasli usmeravanjem razgovora izdvajaju određeni splet sposobnosti, koje ih interesuju i koje time posmatraju ili prate.

---

6. Svako uzrasno doba ima svoju intimu, a svaku od tih intima čini onaj sloj koji se oseća svim sopstvenim bićem, a što ostaje neiskazljivo, i onaj sloj koji je pristupačan kazivanju i podvrgavanju sopstvenoj analizi, ali isključivo po sopstvenoj volji svakog od nas, i kad za to sazri situacija u sasvim bliskim dija-loškim susretanjima.

Moramo znati da se sve ono što dete doživljava u susretu sa nama, bez obzira na uzrast, sliva ka onim najdubljim slojevima njegove intime. Deo će ostati da pluta u njenim površnijim delovima, očekujući svoja prožimanja sa novim, srodnim obrascima doživljavanja sveta, dobijajući time novi smisao i novi značaj za ličnost.

Ukoliko vodimo računa da podstičemo razvoj ličnosti, moramo znati o nedodirljivosti dubina njene intime koja je u jeku izgradnje, i moramo se čuvati nespretnosti koja bi poremetila njen mir i ravnotežu, o čemu se danas ne vodi dovoljno računa.

Na primer, svi znamo koliko je delikatan razvoj ljudske seksualnosti, naročito tokom detinjstva, kada dete svojim prelogičkim i konkretnim logičkim mi-saonim mogućnostima nije u stanju da do kraja razume pojave o kojima nema neposredno iskustvo u svom senzomotornom polju. Sve što o tome oseća i zna, odvija se u ravni pukih fantazmatičnih događanja kojima se nikad i ne može ući u trag, i zastrašujućih pretpostavki, što mu ponekad minu svešću. Najznačajniji pokretači tih sadržaja jesu atmosfera u porodicama i »supkuktura« dece određe-nog uzrasta koju poznaje svaka sredina i svačije detinjstvo.

Tu su i logička zaključivanja isto tako nestvarna kao i njihovi fantazma-tični konstrukti i bajkoviti sadržaji koji obrađuju te teme. I onda, na primer, na jednom rođendanu, deci između pet do sedam godina, neki zabavljač »otkriva« javno i glasno, da se ona, baš ta devojčica u koju je pokazivao prstom »zaljubiš-ka« baš u dečaka sa kojim je toga trena vodila razgovor. Devojčica (imala je se-dam i po godina) pocrveni, zastidi se, zaplače, i pobeže nekud, a deca se zakiko-taše, sa svojim zabavljačem, na sav glas.

Upoznao sam je u savetovalištu, posle nekih mesec dana, tokom kojih nije više htela da ide u školu, stideći se i u kući svake strane osobe koja bi naišla.

Taj nasilni upad tuđina u mir njene intime, bio je ravan nemiru koji su unosili upadi varvarskih hordi, u uređene građanske domove, u davninama evropske istorije.

7. Razvojni proces i jeste u tome da prilagođava nagonske potrebe urode-nim ljudskim težnjama za kreativnim činom kojim će one da se uklupe u zahteve estetskih i etičkih merila. Erotska ljubav koja se postepeno budi, ima izvorišta u ljudskoj intimi, sa čitavim nizom vedrih slutnji čoveka o mogućem uzvišenom obliku postojanja u ravni najviših estetskih i etičkih vrednosti, bez obzira na to što, najčešće, umiremo nedokučivši taj cilj.

Ogoljenje nagonskih ispoljavanja u bilo kojoj ravni tih potreba, javno i nasilno, u grupi, u bilo kojoj fazi ljudskog razvoja, događa se urušavanjem ličnosti u psihotični proces shizofrenog tipa, ili, pod pritiskom terora, uz ucenu ličnosti naganu na to.

Isto tako, ovo se može odvijati i uništenjem socijalnih modela koji bi prihvatili težnje ličnosti u razvoju, u njihovom hodu ka uvek višim oblicima njihovog odnosa prema sebi i svetu. Tada bi se radilo o vraćanju čovekove evolucije svojim neolitskim oblicima nagonskih zadovoljavanja, bez obzira na njegovu savremenu odeću, i na savremena sredstva komunikacije, čemu danas podleže toliko njih, na asfaltima megapolisa.

O tome je, u stvari, reč, kada se govori o divljacima sa asfalta.

Zaključak

Smatram da nauka o mentalnom zdravlju treba da bude prisutnija u programima edukacije stručnih kadrova u svim strukama koje se bave prvenstveno pedagoškim radom, jer su i vaspitanje i obrazovanje prirodni činioci prevencije mentalnih poremećaja i poremećaja socijalizacije uopšte. Oni su sadržaj svih naših terapijskih i rehabilitacionih tretmana, iako ni mi u zdravstvu, ne poznajemo metodologiju vaspitanja i obrazovanja.

Očekujem da ovim prilogom podstaknem pedagošku javnost da se ozbiljnije zainteresuje za oblast mentalnog zdravlja i da potraži svoje mesto u borbi za njegovo očuvanje.

Literatura:

1. Bojanin, S. (1985): *Neuropsihologija razvojnog doba i opšti reeduktivni metod*, ZUNS, Beograd;
2. Bojanin, S. (1999): *Ogledi o samosvesti*, Znamen, Beograd;
3. Bojanin, S. (2002): *Zašto postoje teškoće u učenju matematike?* Arhimedes, Beograd 2002. god.;
4. Bojanin, S. (2002): *Tajna škole*, Bojanin-Mičić, Beograd;
5. Bojanin, S.: *Moralnost kao doživaljaj* (u pripremi za štampu);
6. Komenski, J. (1967): *Velika didaktika*, ZUNS, Beograd;
7. Minkowski, E. (1967): *Vers une cosmologie*, Aubier, Paris;
8. Montesori, M. (2003): *Upijajući um*, Centar, Beograd;
9. Zazzo, R. L (1979): *Attachment*, Delachax et Niestle, Paris.

DEVELOPMENT AND STIMULATING HUMAN SENSITIVITY – NEUROPSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL APPROACH

Summary: Review of development of human sensitivity from the point of view of neuropsychology was given in this paper. We can see the relation between those flows of emotions, which are based upon natural human instincts, and those flows, which are based on specifically human needs. The issue of human intimacy is specially analysed and its importance for personality building, both during developmental stage and later. Some facts of development, which are significant for every psycho-therapeutically and pedagogical programme applied on work with children, are given.

Key words: development of human sensitivity, neuropsychological approach, special human needs, intimacy.

***

РАЗВИТИЕ И ПОБУЖДЕНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОСТИ ЧЕЛОВЕКА – НЕВРОПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД

Резюме: В работе представлено развитие эмоциональности человека с точки зрения невропсихологии. Речь идет о взаимоотношении между той эмоциональностью, которая основана на первоначальных, естественных инстинктах и другой, которая основана на врожденных специфических потребностях человека. Особое внимание уделяется проблеме уединения и его значению в формировании как развивающейся личности так и позднее. Указывается на те сведения развития, существенные для любой психотерапевтической и педагогической программы, применяемой нами в работе с детьми.

Ключавые слова: развитие эмоциональности человека, невропсихологический подход, специфические потребности человека, уединение.